

EURÓPAI UNIÓ

A rovat a Külügyminisztérium támogatásával jött létre

Az Európai Unióhoz való csatlakozás hatása Írország külkereskedelmére

NAGY ANDRÁS

*Írország az utóbbi évtizedben rendkívül gyorsan fejlődött nemcsak gazdasági, hanem az életszínvonal, a kultúra és az egészségügy terén egyaránt. Ez az ugrásszerű változás azonban mintegy másfél évtizeddel az EGK-hoz való csatlakozását követően indult be. Az alábbiakban azt vizsgáljuk, hogy az európai integrációban való ír részvétel milyen hatást gyakorolt a külkereskedelmük dinamikájára és szerkezetére, és ennek milyen szerepe volt a fejlődés gyorsításában. Írország eredményeit összehasonlítjuk három dél-európai ország EU-csatlakozásának tapasztalataival, és azokból következtetéseket vonunk le a kelet-közép-európai országok európai integrációjára vonatkozóan. Megállapíthatjuk, hogy az európai integrációhoz való csatlakozás önmagában nem oldja meg a problémákat: gazdaságpolitikai fordulatra, mindenekelőtt pénzügyi stabilizációra volt szükség ahhoz, hogy a gyors növekedés beinduljon. Az Európai Unióhoz való csatlakozás, az egységesé váló európai piac, különösen az egységes pénz bevezetése korlátozza ugyan az egyes országok gazdaságpolitikai szuverenitását, de nem csökkenti a kormányok gazdaságpolitikai felelősségét.**

Négy viszonylag elmaradott európai ország EU-csatlakozásának tapasztalatait vizsgáltuk meg abból a szempontból, hogy következtetéseket vonjunk le arról, hogy milyen lesz az európai integrációban való részvételünknek a külkereskedelem dinamikájára és szerkezetére gyakorolt várható hatása. Görögország, Portugália és Spanyolország után most Írország tapasztalatairól és az abból adódó következtetésekről számolunk be.¹ Az Európai Unióhoz való csatlakozásra való felkészülés során kiemelt jelentőségű annak feltárása, hogy milyen lesz annak külkereskedelmi hatása, mivel az döntően befolyásolja a termelés, a foglalkoztatás és a gazdaság egész fejlődésének alakulását.

Az egységes EU-szabályokhoz való alkalmazkodás, a tagországok közötti vámok eltörlése és a külső vámok átalakítása természetesen rendkívül erősen befolyásolja az export és az import volumenét és dinamikáját, az áruszerkezetüket és a piaci elosztásukat is. Az általunk választott négy ország vizsgálata igen tanulságos, mert egyrészt a csatlakozásuk idején gazdasági fejlettség terén hozzánk viszonylag közel álltak, más-

* Kutatásunkat az OTKA T 025688 sz. és az OKTK A.1597/I sz. témája támogatta. Köszönettel tartozom Fazekas Gergelynek és Kovács Zoltán Ákosnak az adatfeldolgozás és a számítások terén nyújtott segítségükért.

¹ Lásd: Hamar [1999], Nagy A. [1999a], [1999b], [1999c], Somogyi D. [1999].

részt, mert azóta elég hosszú idő telt el ahhoz, hogy az integrációs hatásokat mérni és elemezni lehessen. A négy ország tapasztalatai a csatlakozás hatását és eredményességét illetően is igen különböző tanulságokkal szolgálnak.

Az alábbiakban azzal a hatással foglalkozunk, amit Írországnak az Európai Gazdasági Közösséghez való csatlakozása a külkereskedelem terén gyakorolt.² Kutatásomat jelentősen segítette, hogy egy tanulmányúton a helyszínen is gyűjthettem adatokat, irodalmat és folytathattam konzultációkat a kérdés szakértőivel.³

1973 óta, amikor Írország az Európai Gazdasági Közösséghez csatlakozott, a gazdasági és társadalmi fejlettség terén egyaránt rendkívüli fejlődés következett be. Az életszínvonal lényeges emelkedésével párhuzamosan javultak az egészségi állapotra és jólét egyéb területeire vonatkozó mutatók, emelkedett a lakosság iskolázottsága és szakképzettsége, a kultúra általános színvonala. Írország volt az első szegény ország, amely az Európai Gazdasági Közösséghez csatlakozott, az európai „periféria” többi országai lényegesen később csatlakoztak, Írország sikerei azonban jelentősen túlszárnyalták azokat, így sokak szemében vonzó és tanulságos példaképpé vált.

1973-ban az egy főre jutó jövedelem Írországban az EGK átlagának alig több mint a fele volt, mára már az átlag fölé emelkedett, magasabbra, mint a korábban öt gyarmatosító, sokkal gazdagabb Angliáé. Az utóbbi évtizedben az ír gazdaság növekedése háromnegyszer gyorsabb volt, mint az EU-országok átlaga, miközben sem a belső, sem a külső adóssága nem nőtt, és annyira kiegyensúlyozott a gazdasági helyzete, hogy egyike azoknak az országoknak, amelyek nehézség nélkül teljesíteni tudják az Európai Monetáris Unióba való belépés feltételeit.

Az Írország által elért sikerek viszonylag új keletűek, főként a kilencvenes évtized eredményei. A hibás gazdaságpolitika, főként a költségvetési túlköltekezés a nyolcvanas évek közepére majdnem csődbe vitte az országot. Igen tanulságos, hogy az európai integrációhoz való csatlakozás önmagában nem oldja meg a problémákat, több mint egy évtizeddel a csatlakozás után gazdaságpolitikai fordulatra, mindenekelőtt pénzügyi stabilizációra volt szükség. Az a rendkívüli gazdasági növekedés, életszínvonal-emelkedés és technikai fejlődés, ami miatt Írországot gyakran „kelta tigris”-ként emlegetik, a stabilizációnak és a kilencvenes évek helyes gazdaságpolitikájának, főként pedig ezek nyomán a nagymérvű külföldi tőkebeáramlásnak volt köszönhető. Fontos tanulság, hogy az európai integrációban való részvétel leszűkíti ugyan az egyes országok gazdaságpolitikai mozgásterét, de ez nem csökkenti, hanem fokozza a kormányok felelősségét. A hibás gazdaság-, és főként költségvetési politika az Európai Unió tagjai számára is katasztrófához vezethet, míg helyes politika esetén kiugró eredményeket lehet elérni.

Az ír gazdaság nemcsak sokkal gazdagabbá, hanem sokkal nyitottabbá is vált a csatlakozást követően, jelentősen nőtt a külkereskedelem és a nemzetközi tőkeáramlások szerepe, aminek nagy szerepe volt a növekedés gyorsításában. Újra bebizonyosodott, hogy a nyitottság mennyire fontos tényezője annak, hogy egy elmaradott kis ország utolérje a gazdagabbakat.⁴ A nemzetközi tőkeáramlás és az ahhoz kapcsolódó alkatrész- és részegységbevétel igen nagy mértékben növelte a K+F eredmények beáramlását az ír gazdaságba, és ezzel emelte annak minőségi és versenyképességi színvonalát.

² A csatlakozás lefolyásának és egyéb hatásainak tanulságait egy korábbi tanulmányban foglaltuk össze: Nagy A. [1999c].

³ Segítségükért köszönet illeti Dermot McAleese (Trinity College), Seamus J. Sheehy (University College) és Frank Barry (University College) professzorokat.

⁴ A nyitottság és a növekedés között erős pozitív kapcsolatot állapított meg például Henrekson és Torstensson [1997]. Coe és Helpman [1995] pedig azt igazolták, hogy a kutatás-fejlesztés eredményeinek áramlása annál jobban növeli a termelékenységét, minél kevesebb akadálya van a kereskedelmi forgalomnak. Lásd még: IMF [1993].

Írország külkereskedelmének szerkezeti változásai

Írország kereskedelmi szerkezetét, vagyis áruösszetételét és piaci eloszlását abból a szempontból vizsgáljuk, hogy az Európai Unióhoz való csatlakozásnak milyen volt a középtávú hatása. Az integrációban való részvétel, a forgalmat akadályozó korlátok lebontása mennyiben hatott a külkereskedelmi forgalom dinamikájára, hogyan erősítette, illetve alakította át a tagországokkal folytatott kereskedelmet és helyettesítette a belföldi termelést, másfelől pedig a közös külső vámhatárok milyen mértékben változtattak az integráción belüli forgalom javára a többi övezettel folytatott kereskedelem dinamikáján és szerkezetén. Mivel ez a vizsgálatunk – mint említettük – része annak a kutatásnak, amely az elmaradottabb periferikus EU-tagországok csatlakozásának és külkereskedelmi hatásának tanulságait elemzi, módszereinkben nagyrészt igazodtunk az ott alkalmazottakhoz. Először áttekintjük a tények alapján az ír külkereskedelem szerkezeti változásait, majd igyekszünk rámutatni a változások főbb okaira is.

Vizsgálatunkat többféle részletezettséggel az ENSZ által használt áru kategóriák szerint végeztük, először csak a két fő árucsoport: nyersanyag jellegű termékek (primary goods) és feldolgozott iparcikkek (manufactures) szerinti bontásban, majd a SITC egy számjegyes, illetve két számjegyes bontása szerint (az előzőhöz 9, az utóbbihoz 72 árucsoport tartozik).⁵

Adataink az OECD külkereskedelmi statisztikájából származnak, de az általuk alkalmazott övezeti bontást több ponton módosítanunk kellett, mert az például olyan furcsaságot tartalmaz, hogy a Szovjetunót, illetve később a Független Államok Közösségét (FÁK) nem sorolja Európához, hanem Ázsiánál szerepelteti, ezzel szemben Törökországot az európai övezethez tartozik. Mi a Szovjetuniót, illetve 1992-től az európai FÁK-országokat (Oroszország, Ukrajna, Fehéroroszország), továbbá a három balti köztársaságot az európai övezetnél szerepeltettük, míg a többi korábbi szovjet köztársaságot az ázsiai övezetnél hagytuk. Külön övezetben vannak a kelet-európai országok a Szovjetunióval, illetve az európai FÁK-országokkal együtt. Ázsiából kiemeltük Japánt, ami önálló övezetként szerepel. Az ázsiai országokkal összevontuk Óceániát.

Írország kereskedelme az utóbbi három évtizedben rendkívül dinamikus fejlődést ért el: a kivitel és bevétel együttes értéke a GDP 60 százalékáról annak 105 százalékára nőtt, és ezzel az EU-országok között a legmagasabb szintet érte el, ezt csak Belgium-Luxemburg szárnyalja túl.⁶ Mi részletesebben az ír kereskedelem 1988–1995 közötti dinamikáját vizsgáljuk az alábbiakban. Mint a 1. táblázatban látható, kivitele 234 százalékkal, bevétele pedig 209 százalékkal emelkedett hét év alatt. Ezzel az ír kereskedelmi forgalom számottevően gyorsabban nőtt, mint a világkereskedelem vagy az Európai Unió kereskedelme, a világkereskedelem ugyanis ebben az időszakban 180 százalékkal emelkedett, az Európai Unió összes exportja 173 százalékkal és az összes importja pedig 167 százalékkal nőtt. Az ír kereskedelem rendkívüli dinamikája nyilvánvalóan összefüggött az Unióhoz való csatlakozását követő kereskedelemnövelő hatással.

Ha az ír adatokat a három dél-európai országgal hasonlítjuk össze (lásd az 1. ábrát), azt látjuk, hogy Írország kereskedelmének dinamizmusa túlszárnyalta a két ibériai országét, holott azok kereskedelme is jóval az EU átlagánál gyorsabban fejlődött. A görög kereskedelem növekedése messze alatta maradt a három másik országénak.

⁵ Az adatok forrása az OECD „International Trade by Commodity Statistics” 1997. márciusi CD-ROM-ja, amely a forgalmat USA dollárban adja meg az 1988–1995 közötti időszakra. Kutatásunk anyagi kereteinek szűkössége miatt sajnos nem volt lehetőségünk sem az 1988 előtti, sem az 1995 utáni évek adatait hasonló részletességgel megvásárolni és feldolgozni.

⁶ Lásd: Brühlhart et al. [1998].

Feltűnő, hogy Írországnak az EU-országokkal bonyolított kereskedelme lassabban növekedett ebben az időszakban, mint az összforgalma, míg Portugália és Spanyolország esetében a tagországokkal folytatott kereskedelem volt jelentősen dinamikusabb. Ennek oka az 1. táblázat adataiból jól leolvasható: Írország exportja az átlagosnál és a tagországokba irányulóknál sokkal gyorsabban nőtt Kelet-Európába, Japánba és Ázsiába, a bevétele pedig különösen az ázsiai országokból volt dinamikus: több mint az ötszörösére emelkedett.

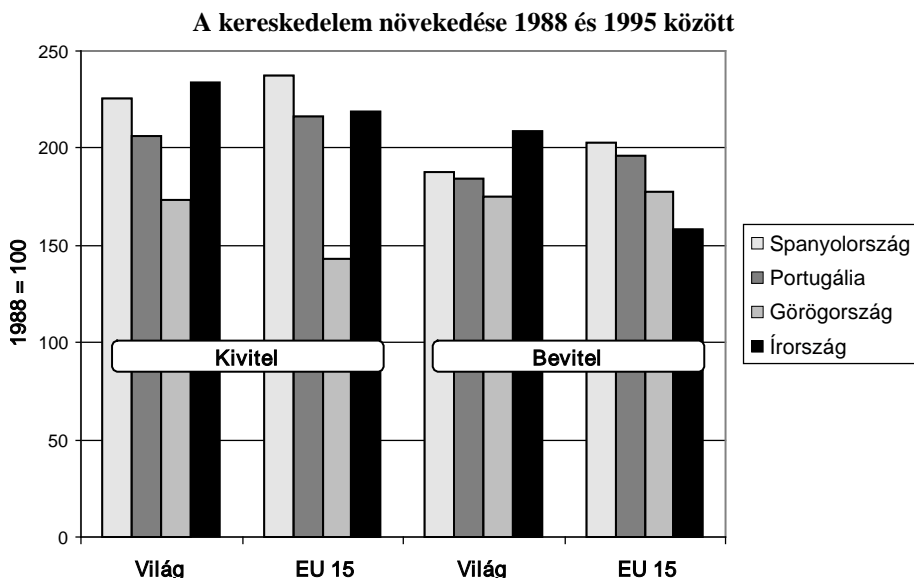
1. táblázat

Írország kereskedelmének növekedése 1988 és 1995 között
(1988 = 100, százalékban)

Övezetek	Kivitel			Bevitel		
	Nyersanyagok	Iparcikkek	Összes	Nyersanyagok	Iparcikkek	Összes
Világ összesen	165	265	234	138	227	209
Európa	164	250	223	135	172	164
Európai Unió 15	164	244	219	124	168	158
Kelet-Európa	620	1155	839	108	564	249
Észak-Amerika	134	263	245	115	277	254
Japán	113	449	361	176	281	281
Afrika	138	205	160	182	500	244
Dél-Amerika	82	448	228	325	200	269
Ázsia-Óceánia	215	392	319	167	556	510

Forrás: OECD Trade by Commodity Statistics, CD-ROM, 1997 március. Ez a többi táblázat és az ábra adatforrása is, ha nem jelöljük másként.

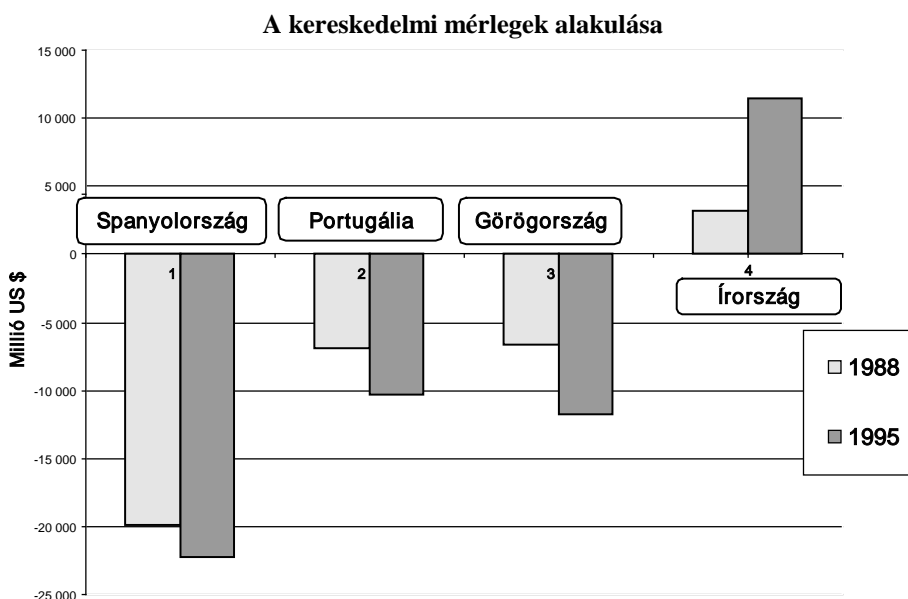
1. ábra

Jól látható, hogy a kivitel gyors emelkedése főként az iparcikkek exportjának köszönhető, annak emelkedése az átlagosnál sokkal magasabb, hét év alatt 265 százalékos volt, míg a nyersanyag jellegű termékeké attól jelentősen elmaradt, mindössze 165 százalékot tett ki.⁷ Feltűnően gyors volt a Kelet-Európába irányuló ír iparcikk-kivitel növekedése (1155 százalék), ami – természetesen – részben az igen alacsony induló szintnek köszönhető. Az átlagosnál sokkal jobban emelkedett a Japánba, Dél-Amerikába és Ázsia-ba irányuló iparcikkexport, ami négy-, négy és félszeresére nőtt.

A kivitel gyorsabb emelkedése az importnál azzal járt, hogy Írországnak nemcsak az egész időszakban pozitív volt a kereskedelmi mérlege, de az aktívuma is jelentősen, 3,2 milliárd dollárról, 11,5 milliárdra, vagyis több mint a három és félszeresére emelkedett. Ebben a tekintetben Írország kimagaslóan sikerebb volt a dél-európai EU-országoknál, melyeknek a kereskedelmi mérlege szinte az egész időszakban jelentős passzívumot mutatott (lásd a 2. ábrát).

2. ábra

Míg tehát a három dél-európai ország kereskedelmi passzívuma nemcsak igen jelentős volt, (Spanyolország kivételével) erőteljesen nőtt is, addig Írország kiviteli többlete – mint láttuk – rendkívüli mértékben emelkedett. A sokkal fejlettebb európai országokkal történő integrációja tehát nemcsak azzal nem járt – amit az „euró pesszimisták” és a protekcionizmus fenntartásának hívei jósltak –, hogy az importcikkek elárasztják az országot, amivel a belföldi termelés versenyképtelensége miatt nem tud lépést tartani, az export visszaesik és az ország katasztrofálisan eladósodik. Hanem ennek éppen az ellenkezője következett be: a kereskedelmi forgalom mindkét oldalának gyors növekedésén belül a kivitel emelkedése

⁷ A két fő árucsoportot a SITC egy számjegyes bontása alapján készítettük, úgy, hogy a 0-tól 4-ig tartozó árucsoportok a nyersanyagokhoz, az 5-től 9-ig terjedők pedig az iparcikkekhez tartoznak. Ez természetesen számos pontatlanságot tartalmaz, például az élelmiszeripar termékei az első csoportban, a kohászaté pedig a másodikban szerepelnek. Az arányok és tendenciák mértékét azonban ezek a torzítások kevésbé befolyásolják.

jóval meghaladta az importét és ebben a tekintetben Írország integrációja a legsikeresebb volt az EU-hoz csatlakozó kevésbé fejlett országok közül.

Az importot szemügyre véve figyelemre méltó, hogy nemcsak az iparcikkbevitel nőtt sokkal gyorsabban, mint a nyersanyagoké, hanem az is, hogy az iparcikkimporton belül kiugróan magas volt a gazdaságilag elmaradottabb övezetekből származó bevétel, így a Kelet-Európából, Afrikából és Ázsiából több mint az ötszörösére emelkedett e cikkek importja. Általában is elmondható, hogy az európai integráció következményeként az import tekintetében sem következett be a „túlzott” EU felé való fordulás (amit például a portugál szakértők közül többen kifogásoltak⁸), Írország nemcsak meg tudta őrizni, hanem jelentősen növelni is tudta a világ többi övezetében beszerzési és értékesítési piacait.

A 2. táblázatban látható az ír kereskedelem főbb árucsoportok szerinti megoszlásának változása 1988 és 1995 között. Az iparcikkek részarányának növekedése és a nyersanyagok részarányának csökkenése a forgalom mindkét oldalán megfigyelhető. Feltűnő, hogy az Észak-Amerikába és Japánba menő ír kivitel már több mint kilencven százalékban iparcikkekből állt 1995-ben, de a Dél-Amerikába és Ázsiába irányuló exportban is hasonlóan magas volt az iparcikkek részesedése, mint az európai kivitelben. Az import oldalán még magasabb a fejlett övezetekből származó iparcikkek részaránya, mint a kivitelben.

2. táblázat

**Írország kereskedelmének megoszlása főbb árucsoportok szerint
1988-ban és 1995-ben**

Övezetek	Kivitel				Bevétel			
	Nyersanyagok		Iparcikkek		Nyersanyagok		Iparcikkek	
	1988	1995	1988	1995	1988	1995	1988	1995
Világ összesen	31,00	21,86	69,00	78,14	20,67	13,69	79,33	86,31
Európa	31,08	22,86	68,92	77,14	21,67	17,82	78,33	82,18
Európai Unió 15	30,97	23,17	69,03	76,83	21,51	16,83	78,49	83,17
Kelet-Európa	59,01	43,57	40,99	56,43	69,02	29,83	30,98	70,17
Észak-Amerika	13,88	7,57	86,12	92,43	14,26	6,46	85,74	93,54
Japán	25,98	8,10	74,02	91,90	0,34	0,21	99,66	99,79
Afrika	67,53	58,38	32,47	41,62	80,49	60,04	19,51	39,96
Dél-Amerika	60,15	21,58	39,85	78,42	55,43	66,96	44,57	33,04
Ázsia-Óceánia	41,59	28,09	58,41	71,922	11,85	3,89	88,15	96,11

A 3. táblázatban a forgalom övezetek szerinti megoszlása, illetve annak változása látható 1988 és 1995 között. Az ír kivitel túlnyomó része Európába és azon belül az EU országaiba irányul, de a várhatóval szemben azt látjuk, hogy ez az arány nem nőtt, hanem csökkent a vizsgált hét év folyamán. Az összes kivitel 77 százaléka irányult az EU-országokba 1988-ban, és ez a részesedés 5 százalékponttal csökkent 1995-re. A csökkenés teljes egészében az iparcikkexport terén következett be. Ez a fejlemény ellentétben volt azzal, ami Spanyolország és Portugália esetében történt, viszont hasonló a görög kivitel szerkezeti változásához.⁹ Ez a jelenség — Görögország esetével ellentétben — azzal magyarázható, hogy az európai integráció hatására az ír exportcikkek jelentős része már a

⁸ Lásd: Nagy A. [1999b], 52. o.

⁹ Lásd: Nagy A. [1999a].

nyolcvanas évek végére annyira versenyképessé vált, hogy jelentősen terjeszkedni tudott az Európán kívüli piacokon, így például a gyorsan bővülő ázsiai piacokon is.

Az ír bevétel piaci szerkezetében még erőteljesebb volt az EU-országok részarányának csökkenése, feltűnő módon az 1988. évi 74 százalékról 56 százalékra esett vissza. Ezzel szemben jelentősen emelkedett Észak-Amerika és Ázsia részesedése az ír importban, főként az iparcikkek terén. Ez nyilvánvalóan összefügg a külföldi tőkebeáramlással létesített üzemek alkatrész- és részegységellátásának szükségleteivel, melyeket nagyrészt éppen ezekből az övezetekből importáltak. A külföldi tulajdonban lévő – nagyrészt amerikai multinacionális – vállalatok jelentős térnyerése erősen átalakította az export és az import szerkezetét, áruösszetételét és piaci eloszlását, de mivel ezek a vállalatok erősen exportorientáltak, a nagymérvű alkatrészimport ellenére is, Írország kereskedelmi forgalmában nagy kiviteli többletet hoztak létre.

3. táblázat

Írország kereskedelmének megoszlása övezetek szerint 1988-ben és 1995-ben
(Százalékban)

Övezetek	Kivitel						Bevétel					
	Nyersanyagok		Iparcikkek		Összes		Nyersanyagok		Iparcikkek		Összes	
	1988	1995	1988	1995	1988	1995	1988	1995	1988	1995	1988	1995
Világ összesen	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100
Európa	81	80	80	76	80	77	79	77	75	57	76	59
Európai Unió 15	77	77	77	71	77	72	77	69	73	54	74	56
Kelet-Európa	1	4	0	1	1	2	3	3	0	1	1	1
Észak-Amerika	4	3	11	11	9	9	11	9	16	20	15	19
Japán	2	1	2	4	2	3	0	0	5	6	4	5
Afrika	5	4	1	1	2	2	4	5	0	1	1	1
Dél-Amerika	1	1	0	1	1	1	1	3	0	0	0	1
Ázsia-Oceánia	9	12	6	8	7	9	4	5	8	18	7	17

Ha a kivittelt valamivel részletesebben, a SITC egy számjegyes bontása szerint kilenc árucsoport alapján vizsgáljuk (lásd a 4. táblázatot), jól látszik, hogy a gépexport messze a legnagyobb árucsoport, ezt követik a vegyi cikkek és az élelmiszerek. A gépkivitel különösen erőteljesen, 422 százalékkal nőtt az Európán kívüli piacokon 1988 és 1995 között. Az élelmiszer-kivitelnek csökkent ugyan a részesedése az összes exporton belül, de a súlya igen jelentős maradt. Feltűnően nagy a vegyi cikkek részaránya az ír exportban és a növekedés dinamikája a legmagasabb volt.

Részletesebb képet kapunk az ír kivitel változásairól a SITC két számjegyes bontása alapján (lásd az 5. táblázatot). A legnagyobb volumenű cikkcsoport, aminek ráadásul a kiviteli dinamikája is igen magas volt, az iroda- és adatfeldolgozó-gépek, vagyis nagyrészt a személyi számítógépek és perifériák voltak. Az export értéke 3,4 milliárd dollárról 9,3 milliárdra emelkedett 1988 és 1995 között. Gyorsan nőtt a villamos gépek exportja is, a vegyi cikkek közül pedig igen nagy volt a volumene is, a dinamikája is a gyógyszerek és szerves vegyi cikkek kivitelének. Jelentős maradt Írország hús- és tejtermék kivitelének az értéke, de a növekedése jóval az export átlaga alatt maradt. A könnyűipari termékek kivitele nem volt jelentős.

Írország exportjának megoszlása és növekedése 1988 és 1995 között
(Százalékban)

Sítc Árucsoportok Számok	Világ összesen			Európai Unió 15			Többi ország		
	1988	1995	Növ %	1988	1995	Növ %	1988	1995	Növ %
0 Élelmiszer és élő állat	23,66	17,60	174	24,01	18,66	170	22,47	14,83	189
1 Ital és dohány	2,05	1,71	195	1,68	1,62	212	3,29	1,93	167
2 Nem étkezési célú nyersanyag	4,67	2,04	102	4,55	2,21	106	5,08	1,58	89
3 Ásványi fűtőanyag és kenőanyag	0,53	0,43	194	0,60	0,55	201	0,27	0,13	135
4 Állati és növényi olaj, zsír, viasz	0,09	0,09	215	0,12	0,12	213	0,00	0,00	438
Nyersanyagok	31,00	21,86	165	30,97	23,17	164	31,11	18,47	170
5 Vegyi áru és hasonló termék	13,36	18,44	324	11,26	16,97	330	20,50	22,29	311
6 Feldolgozott termékek	8,44	4,79	133	9,21	5,25	125	5,81	3,59	177
7 Gép és szállítóeszköz	31,03	34,55	261	32,58	33,22	223	25,73	38,01	422
8 Különféle feldolgozott termék	13,10	13,49	241	14,01	14,74	231	10,2	10,22	292
9 Mással fel nem tüntetett termék	3,07	6,87	525	1,96	6,67	744	6,82	7,42	311
Iparcikkek	69,00	78,14	265	69,03	76,83	244	68,89	81,53	339
Összes export	100	100	234	100	100	219	100	100	286

Írország kivitelének változása árucsoportok szerint 1988 és 1995 között

SITC Árucsoportok szám	Világ összesen			EU 15			Többi ország		
	1988	1995	1988=	1988	1995	1988=	1988	1995	1988=
	M. US \$	M. US \$	100%	M. US \$	M. US \$	100%	M. US \$	M. US \$	100%
00 Élő állat	349	258	74	304	117	38	45	141	310
01 Hús és húskészítmény	1 165	1 930	166	864	1 433	166	301	497	165
02 Tejtermék és tojás	1 037	1 578	152	913	1 382	151	124	195	157
03 Hal, rák, puhatestű állat	208	327	157	155	232	149	53	95	180
04 Gabona és gabonakészítmény	152	197	130	142	182	128	10	16	159
06 Cukor, cukorkészítmény és méz	104	131	125	82	108	131	22	23	103
07 Kávé, tea, kakaó és fűszer	180	211	117	162	195	121	18	15	84
09 Egyéb táplálkozásra alkalmas termék	1 088	2 797	257	714	1 993	279	374	805	215
26 Textilrost és hulladékaik	148	192	130	135	172	128	13	20	154
51 Szerves vegyi termék	1 060	4 015	379	609	2 715	446	451	1 300	288
54 Gyógyszer és gyógyszerészeti termék	560	2 106	376	389	1 361	350	171	745	436
55 Illóolaj, illat-, tisztító, mosószer	287	909	317	229	604	264	58	304	525
59 Egyéb vegyi anyag és termék	293	549	187	149	292	196	144	256	178
62 Gumi gyártmány	141	212	150	126	188	149	15	24	157
65 Textilfonal és szövet+A43	516	590	114	466	516	111	50	74	148
66 Nemfém ásványból készült termék	263	311	119	149	159	107	114	152	134
67 Vas és acél	117	150	128	112	141	126	05	08	172
69 Fémtermék	312	454	145	263	332	126	50	122	247
71 Energiafejlesztő gép és berendezés	234	301	129	125	130	104	109	171	158
72 Speciális szakipari gép	222	241	109	201	163	81	21	78	376
74 Általános rendeltetésű ipari gép	443	766	173	316	507	161	127	259	204
75 Irodagép és adatfeldolgozó berendezés	3 417	9 347	274	2 973	7 086	238	444	2 261	509
76 Híradástechnikai, hangrögzítő készülék	271	851	314	177	632	358	94	219	233
77 Villamos gép és műszer	960	3 262	340	694	1 735	250	266	1 527	574
78 Közúti jármű	152	191	126	147	180	122	05	11	228
84 Ruházati cikk és öltözetkiegészítő	334	505	151	283	453	160	50	52	102
87 Szakmai, tudományos műszer	574	857	149	412	508	123	162	349	215
88 Fényképezési és optikai készülék, óra	146	358	246	73	221	303	73	137	188
89 Egyéb különféle feldolgozott termék	1 227	3 965	323	1 099	3 281	298	128	684	535

Megjegyzés: Az 1988-ban 100 millió US \$-nál nagyobb összes forgalmú árucsoportok.

Ha hasonló részletességgel megvizsgáljuk az Írország bevitelében bekövetkezett változásokat, azt látjuk, hogy az export sokkal koncentráltabb, az import pedig diverzi-

fikáltabb: lényegesen több árucsoport haladja meg a 100 millió dolláros küszöböt a bevételben. Ez egyébként a nemzetközi munkamegosztásban való hatékony részvétel természetes következménye: a specializálódás hatására az export a versenyképes tevékenységekre koncentrálódik, és importból szerzik be mindazt, amiben a hazai termelés nem az. Az ír importban is ugyanaz a két cikkszoport a legnagyobb, mint az exportban: az irodagépek és a villamos gépek. A volumenük is és a növekedési dinamikájuk is igen magas, figyelemre méltó, hogy az irodagépek forgalma 3,7 milliárd dolláros kiviteli többletet mutat.

Az irodagépek kivitele 1995-ben 9,3 milliárd, a bevétele 5,6 milliárd dollárt tett ki, de a növekedése a bevételnek volt gyorsabb (hét év alatt 368 százalékkal nőtt, a kivitelé pedig 274 százalékkal). Ez is jól mutatja azt, amire majd visszatérünk, hogy az *európai integráció is, a globalizálódás is és a nemzetközi nagyvállalatok írországi betelepülése is az ágazaton belüli kereskedelmet serkenti*. Igen intenzíven emelkedett a villamos gépek mindkét irányú forgalma (a kivitel 340 százalékkal, a bevétel 328 százalékkal nőtt), feltehetően ez is nagyrészt az ágazaton belüli kereskedelem bővülésének volt köszönhető. Nagy a volumene, de viszonylag lassan emelkedett a közúti járművek importja, melyben az autóbehozatal is szerepel. A növekedése csak 178 százalékot tett ki.

A 6. táblázatban látható annak a számításnak az eredménye, hogy a SITC egy számjegyes részletezése szerint mekkora volt a forgalom növekménye a vizsgált hét év folyamán. Megfigyelhető, hogy az ír kivitel igen jelentősen – több mint 25 milliárd dollárral – emelkedett, aminek túlnyomó része, 47 és 37 százaléka a vegyi és könnyűipari, illetve a gépkivitelből származott. A növekményből 17 milliárd értékűt az Európai Unió országai vettek fel, vagyis az exportnövekmény 69 százaléka az európai integráción belüli irányult. Ez a dél-európai országokkal összehasonlítva nem magas, Portugália esetében például az export emelkedésének 85 százalékát vette fel a Közös Piac (Nagy A., 1999a). Ha az iparcikkek kivitelének növekedése mellett eltörpül is, azért nem jelentéktelen a mezőgazdasági és élelmiszer-ipari kivitel emelkedése: 3,6 milliárd dollárt tett ki 1988 és 1995 között.

Importoldalón más a helyzet: az összes növekmény jelentősen elmarad az export emelkedése mögött, mintegy 17 milliárd dollárt tett ki, amiből azonban még az exportnál megfigyeltnél is sokkal alacsonyabb az EU-országok részesedése, alig 40 százalék. A behozatal növekményének legnagyobb tétele a gépimport emelkedése, ebből viszont az EU részaránya kirívóan alacsony: alig 28 százalék.

A 7. táblázatban láthatóak a külkereskedelmi mérleg adatai fő árucsoportok szerinti bontásban. Írország kereskedelmi mérlege – mint említettük – mindvégig jelentős kiviteli többlettel zárult, de a forgalom aktívuma 1992-ben közel megduplázódott, feltehetően összefüggésben az egységes európai piac reformjaival. Az exporttöbblet legnagyobb tétele valamennyi évben az élelmiszerek forgalmából származott, 1995-ben például a 11 milliárd dolláros aktívumból 5 milliárdot tett ki. A következő legjelentősebb árucsoport, amely kiviteli többletet eredményezett a vegyi cikkeké, ami az 1988. évi 500 millió dolláros aktívumát hét év alatt közel 4 milliárdosra növelte. A gépipari forgalomban a nyolcvanas években még kiviteli többlet volt, majd 1990–1992 között szerény behozatali többlet jelentkezett, a következő évtől azonban ez megfordult és 1995-re jelentősen megnőtt a gépkivitel többlete. Feltehető, hogy ez a hullámmozgás nagyrészt a külföldi beruházások befektetései, majd a termelés beindulásával megnőtt export következménye volt.

Írország külkereskedelmének növekménye 1988–1995 között
Millió US dollárban és százalékban

Világ	Export			ÁRUCSOPORT	Világ	IMPORT		
	EU 15	Többi ország	EU/Világ (%)			EU 15	Többi ország	EU/Világ (%)
3 651	2 710	942	74	0+1	789	509	279	65
38	62	-24	162	2+4	248	126	123	51
92	88	4	96	3	190	-43	232	-22
11 996	8 542	3 453	71	5+6+8+9	7230	3723	3508	51
9 332	5 808	3 523	62	7	8385	2379	6006	28
25 109	17 211	7 898	69	Összes	16842	6694	10148	40

Megjegyzés: az árucsoportok megnevezését lásd a 7. táblázatnál.

Írország kereskedelmi mérlegei fő árucsoportonként 1988–1995 között
(Millió US dollárban)

SITC árucsoportok számok	1988	1989	1990	1991	1992	1993	1994	1995
0 Élelmiszer és élő állat	2797	2914	2888	2908	4267	3971	4291	5412
1 Ital és dohány	196	231	288	290	290	369	384	443
2 Nem étkezési nyersanyag	424	367	257	239	302	193	202	254
3 Ásványi fűtőanyag	-776	-858	-1166	-1046	-1001	-875	-826	-873
4 Állati és növényi olaj és zsír	-49	-51	-48	-47	-47	-54	-70	-89
5 Vegyi áruk	511	776	1179	1507	2532	2888	3751	3942
6 Feldolgozott termékek	-923	-1009	-1330	-1221	-1159	-886	-1124	-1550
7 Gép és szállítóeszköz	526	118	-74	-213	-373	407	384	1472
8 Különböző feldolgozott termék	389	585	550	597	1015	1216	1738	2413
9 Egyéb termékek	108	299	429	301	227	15	-535	45
ÖSSZES EXPORT	3203	3371	2974	3316	6053	7243	8195	11470

Végül, hogy az ír gazdaságban és külkereskedelemben végbement változásokról a magyar olvasó számára érzékelhetőbb képet adjunk, érdemes idézni Kovács [1999] cikkéből (46. o.):

„Ha az ír külkereskedelmi teljesítményt összevetjük a magyarral, rendkívül meglepő eredményt kapunk. Írország kevesebb mint négymillió lakossága ellenére 1977-ben 53 milliárd dolláros áruexportot bonyolított le, szemben a magyar 19 milliárddal. Ráadásul 18 milliárdos többlet keletkezett a kereskedelmi forgalomban, szemben a 2 milliárdos hiánnyal. Mivel a nemzetközi szolgáltatáskereskedelem deficitese, az ír fizetési folyó mérleg »csak« a GDP kb. 1,7 százalékát kitevő aktívummal zárt 1997-ben (szemben a magyar 2,2 százalékos deficitel).”

Áttekintve az Írország külkereskedelmében végbement jelentős szerkezeti átalakulást, a következőkben megvizsgáljuk ennek két fontos okát: a külföldi befektetéseket (FDI) és az ágazaton belüli kereskedelem (intra-industry trade) alakulását.

A közvetlen külföldi befektetések (FDI) hatása

Az ír függetlenség kivívása után – az igen alacsony szintű belföldi ipari termelés növelése érdekében – a korabeli protekcionista felfogásnak megfelelően szigorúan eltiltották, hogy az Írországban működő vállalatoknak külföldi tulajdonosuk lehessen.¹⁰ Az ötvenes évek végére kialakult válságos gazdasági helyzetben e téren gyökeres fordulatot hajtottak végre, mely jelentős előnyökkel igyekezett vonzást gyakorolni a külföldi befektetőkre. Az iparcikkek exportjára például nem vetettek ki adót, a külföldi befektetők állami támogatásokra számíthattak és az importvámokat egy évtized alatt szinte teljesen eltörölték.

Az ír gazdaságban az utóbbi három évtizedben bekövetkezett rendkívüli változások nagyrészt az exportorientált külföldi tőkebefektetések hihetetlen mérvű növekedésével magyarázható. Míg az ötvenes években úgyszólván nem volt külföldi tulajdonban lévő vállalkozás Írországban, ma már a külföldiek tulajdonában lévő vállalatok az ipari termelés közel kétharmadát állítják elő, és a foglalkoztatottaknak mintegy a fele náluk dolgozik.

A külföldi tőkebefektetések térnyerésének egyik legszembetűnőbb következménye az angol piactól való elszakadás volt. A függetlenség elnyerése ellenére is Írország szinte teljes gazdasági függőségben maradt Nagy-Britanniától, mivel a kivitele mintegy 90 százalékban oda irányult. Mára ez az arány 30 százalékra csökkent, és ezzel szemben főként a többi EU-ország részesedése nőtt meg. Az írországi bevételben egyrészt sosem volt az angol részesedés hasonlóan magas, másrészt a csökkenés se volt ilyen drasztikus, feltehetően nemcsak a földrajzi közelség, hanem a hagyományos kulturális kapcsolatok fennmaradása miatt is: az angol részesedés a hatvanas évek 50 százalékáról 35 százalékra csökkent.

A kereskedelmi forgalom piaci orientációjának ez a radikális változása természetesen az áruösszetétel hasonló átalakulásával párosult, és alapjában véve sokkal inkább kínálatváltozási, mint keresleti okai voltak. Írországnak a külföldi tőkebefektetések vonzása révén sikerült a kínálatát oly módon megváltoztatni, hogy egyre inkább azokat a cikkeket tudta előállítani, amelyek iránt világszerte nagy volt a kereslet, és amelyeket a gyorsan bővülő nyugat-európai piacokon egyre akadálytalanabban értékesíthetett. A kereskedelem piaci és áruszerkezeti átalakulása tehát kettős változásnak köszönhető: a kivitel egyre inkább a gyorsan növekvő (nem csak európai) piacokra irányult, és – másrészt – magas jövedelemelaszticitású termékekből állt.

Az iparvállalatok tulajdonosok szerinti vizsgálatát a termelés 1993. évi cenzusa alapján Barry és Bradley [1997] végezte el. Ebből kiderül, hogy bár az írországi iparvállalatoknak csak 15 százaléka volt akkor külföldi tulajdonban, de ezek adták az összes kibocsátás 60 százalékát és foglalkoztatták az alkalmazottak 45 százalékát. A külföldi tulajdonban lévő vállalatoknak feltűnően nagy része, 40 százaléka van amerikai, 16 százaléka angol és 15 százaléka német tulajdonban. Bár a külföldi vállalatok nagyobb arányban importálják a nyersanyagaikat és félgyártmányaikat, exportorientáltságuk is sokkal erősebb, mint a belföldi vállalatoké: míg az utóbbiak termelésüknek csak 35 százalékát, az előbbieket 86 százalékát exportálják. Különösen magas az amerikai tulajdonban lévő vállalatok termelésének exportaránya: 96 százalék. Vagyis, mint látható, az

¹⁰ Ez volt az ún. *Control of Manufactures Act*.

ír belföldi piacnak nincs nagy jelentősége a külföldi tulajdonban lévő vállalatok számára, ők azért fektettek be Írországba, hogy exportra termeljenek.

A külföldi és belföldi tulajdonban lévő vállalatok nemcsak abban különböznek, hogy az előbbiek sokkal nagyobbak, hanem főleg abban, hogy sokkal termelékenyebbek és nyereségesebbek is. Összehasonlították például az ír és amerikai tulajdonban lévő vállalatokat az egy vállalatra jutó bruttó kibocsátás, az egy alkalmazottra jutó nettó kibocsátás és a nyereség alapján. Az derült ki, hogy az amerikai kézen lévő vállalatok tízenkétszer olyan nagyok, mint az íreké, négyszer olyan termelékenyek és hatszor olyan nyereségesekek.

A különféle külföldi tulajdonban lévő vállalatok között is nagy különbségeket találunk abban, hogy exportjuk mely piacokra irányult. Az angolok vállalatai például a termelésük 39 százalékát exportálják és ennek 60 százaléka az angol piacra, 21 százaléka a többi EU-országba irányul. Ezzel szemben az írországi amerikai vállalatok kibocsátásuk 96 százalékát viszik külföldre, amiből csak 20 százalék megy Nagy-Britanniába és 52 százalék az unió többi országába.

Érdekes kérdés, hogy az igen nagy arányú külföldi tőkebeáramlás mely ágazatokba irányult és miért? Elméletileg feltételezhető lenne például, hogy a tőkék mozgása a komparatív előnyöket követi, a valóságban azonban egyáltalán nem ez történt. A legtöbb külföldi befektetés éppen a vegyi és gépiparba irányult, melyekről egy 1960-ra vonatkozó vizsgálat (*Barry–Hannan*, 1996) megállapította, hogy feltárt komparatív hátrányokkal rendelkeznek. De ha nem ez a közgazdasági irodalomban leginkább elfogadott motívum irányította a befektetéseket Írországban, akkor mi más? *Pratten* [1988] és *O'Malley* [1992] munkáiból az derül ki, hogy Írország esetében az iparba irányuló külföldi befektetések főként azokat az ágazatokat választották, ahol vállalati szinten növekvő hozadékra lehetett számítani. A külföldi vállalatok alkalmazottainak 63 százaléka olyan ágazatokban dolgozott, amelyekre a növekvő hozadék volt jellemző, míg a belföldieknél ez az arány mindössze 23 százalék.

A növekvő hozadékkal működő tevékenységeknek vannak olyan sajátosságaik, melyek kifejezetten a multinacionális vállalatoknak kedveznek, ezért nem csoda, hogy a nagy nemzetközi vállalatoknak határozott versenyelőnyük van ezen a téren. Ilyen előnyöket jelentenek a fejlesztő- és kutatótevékenységek koncentrációja, a részegységek nagy sorozatban való és a költségeket leszorító gyártása, vagy az értékesítő- és javítóhálozat kiépíttessége.

A külföldi vállalatok beruházásai Írországban nagyrészt új zöldmezős üzemek létesítésével járt, amelyekben a legkorszerűbb technikai berendezéseket alkalmazták, hogy exportcélokra versenyképes termékeket tudjanak előállítani. Ehhez hasonló befektetések a kelet-közép-európai országokban is voltak, de ezek erősen különböztek a tőkebeáramlásnak attól a részétől, ahol a privatizálás során a meglévő elavult épületeket és berendezéseket vásárolták meg főként a belföldi piac meghódítása és nem az exportra való termelés céljából.

A nagyarányú külföldi tőkebeáramlással együtt járó függés a multinacionális vállalatoktól az ír gazdaság számára természetesen veszélyeket is jelent. Azok a nemzetközi vállalatok, amelyeknek több országban vannak termelőüzemeik, főként a (piacoktól való távolságot is figyelembe vevő) költségminimalizálás szempontjából osztják el a termelési feladatokat vállalataik között. Ennek következtében az Írországban működő nemzetközi nagyvállalatok kibocsátása alapján véve két tényezőtől függ: a világereslet alakulásától és az írországi termelés költségeinek versenyképességétől. Éppen ezért – hangsúlyozzák a szakértők – az állam gazdaságpolitikájának éppen úgy, mint a szakszervezeti érdekképviseléseknek állandóan szem előtt kell tartaniuk, hogy adópolitikájuk, reformjaik vagy követeléseik ne veszélyeztessék az ír termelés költségeinek ver-

senykéességét. A tőkeforgalom nyitottsága ugyanis azzal jár, hogy tőkét hasonló módon ki is lehet vonni az országból, mint ahogy befektették azokat.

Az ír gazdaságpolitikusok tisztában vannak azzal, hogy mivel a külföldi tulajdon részaránya az iparban már igen magas, nem lehet arra számítani, hogy az hasonlóan növekedjen tovább, mint eddig. Azt is látják, hogy az Európai Unió keleti bővülése során eddigi előnyeik csökkenhetnek, vagy azokat el is veszíthetik. Éppen ezért arra törekednek, hogy a komplexebb, bonyolultabb termékek, születő új technológiák felé tereljék az ipari termelést, továbbá, hogy a gyorsan modernizálódó ír vállalatokkal való szorosabb együttműködésre ösztönözzék a multinacionális vállalatokat. A külföldi vállalatok tevékenységének fejlődése eléggé hűen követi a Vernon-féle termékciklus-modellt: egyszerű, sztenderd termékekről és összeszerelő tevékenységekről egyre bonyolultabbakra térnek át (például az Intel pentium chipjeinek az előállítására), másrészt fokozzák a K+F tevékenységet, hogy újabb korszerű termékeket versenyképes áron állítsanak elő.

Az ágazatok közötti és ágazaton belüli kereskedelem

Számos vizsgálat kimutatta már, hogy az integráció és a nyomában járó dinamikus kereskedelem-bővülés szorosan összefügg az ágazatokon belüli forgalom növekedésével.¹¹ Portugália esetében például *Fontoura* [1998] és *Éltető* [1998] vizsgálatai azt mutatták, hogy az ágazaton belüli kereskedelem az európai integráció hatására igen alacsony szintről jelentősen emelkedett és fokozatosan belesimult a fejlett európai országok mutatói közé. Ez ellentmondott annak a neoklasszikus feltételezésnek, hogy a specializálódás fokozódásával csökken az egyes országokban a versenyképes ágazatok száma, ennek nyomán nő az ágazatok közötti kereskedelem aránya. A versenyképes tevékenységek exportja bővül, ezzel szemben a versennyel lépést tartani nem tudó ágazatok az importcikkek konkurenciájával nem tudnak megküzdeni. Írország tapasztalatai e téren jelentősen eltérnek a portugál tapasztalatoktól, ezért is igen figyelemreméltóak.

A fejlett országok esetében már régen megfigyelték, hogy a várakozásokkal ellentétben, kereskedelmükben a leggyorsabban nem az eltérő ágazatok közötti kereskedelem, hanem az ágazatokon belüli, vagyis az azonos cikksoporthoz tartozó termékek forgalma bővült. A termékek differenciálódása, a választékbővítés igénye, a méretgazdaságosság kihasználása és a jelentős termékkörre kiterjedő nem tökéletes verseny mind olyan tényezők, amelyek a nagyon leegyszerűsített neoklasszikus elméletek jóslatait nagyrészt megcáfolták.

Fel lehet tételezni azonban, hogy a kereskedelmi korlátok megszűnésével párhuzamosan a fejlett országok között megfigyelhető folyamat: *az ágazaton belüli csere gyors bővülése nem független az ország méretétől*. Természetesnek tűnik például, hogy Németország és Franciaország integrációja nyomán jelentősen fejlődik az ágazaton belüli csere, hiszen a nagy belső piaccal rendelkező országok úgyszólván mindent gyártanak, és ezért a választékbővítés, valamint a nagy sorozatban való gyártás előnyeit a kibővült piacon mindketten jól ki tudják használni. Egy kis ország esetében, melynek a termelési kapacitása is, a piaca is sokkal szűkebb, nem várható ugyanez a fejlődéstípus. Ezért is érdemel figyelmet, hogy Írország esetében az integráció hatására hogyan alakult az ágazatok közötti, illetve az ágazatokon belüli kereskedelem.

Az integráció első időszakában különböző vizsgálatok is azt mutatták, hogy az ágazatokon belüli kereskedelem gyorsan fejlődött. A Nemzeti Gazdasági és Szociális Ta-

¹¹ Az ún. „inter-industry” és „intra-industry trade” számítások eredményei a *Brühlhart et al.* [1998] vizsgálataiból származnak. A módszerekről lásd bővebben: *Balassa* [1963], *Grubel és Lloyd* [1975], *Greenaway és Milner* [1983], *Halpern, Kőrösi és Richter* [1985], *Nagy* [1995].

nácsnak¹² a nyolcvanas évek végén publikált egyik jelentése éppen ezért meglepetést keltett azzal a megállapításával, hogy a hetvenes évek vége óta az *ágazatokon belüli kereskedelem* (IIT) növekedése lelassult, és az ágazatok közötti kereskedelem jelentősebbé vált. *Brühlhart* és társai [1998] vizsgálata ezzel szemben azt állapította meg, hogy az IIT látszólagos csökkenése az alkalmazott árucsoportok számbavételének a következménye volt. Nyilvánvaló ugyanis, hogy minél részletesebb árucsoportosítást alkalmazunk, annál kisebbnek látszik az ágazatokon belüli kereskedelem, ezért a két vagy három számjegyes mérés adatai nem hasonlíthatók a négy vagy öt számjegyes mérés eredményeihez.

Több vizsgálat is kiderítette, hogy az ágazatokon belüli csere valójában nem csökkent, hanem nőtt a nyolcvanas és a kilencvenes években is, bár a növekedés nem volt olyan erőteljes, mint a hetvenes évek vége előtt. A SITC öt számjegyes, mintegy három-ezer árucsoportot tartalmazó nomenklatúrája alapján végzett vizsgálatok azt mutatták, hogy az ír kereskedelem 38 százaléka, az iparcikkének pedig 44 százaléka ugyanazon iparág párhuzamos exportjából és importjából származott 1990-ben. Feltételezhető, hogy azóta ez az arány máig számottevően emelkedett.

A hatvanas–hetvenes években az IIT-mutatók azért tudtak olyan erősen emelkedni, mert nagyon alacsony szintről indultak, a hetvenes évek végére viszont olyan szintre emelkedtek, ahonnan a kereskedelem jelentős bővülése ellenére sem tudtak hasonló mértékben tovább növekedni. Különösen erős emelkedést mutatott a *marginális*, vagyis a *forgalom növekményére számított ágazaton belüli kereskedelem* (MIIT) mutatója.

Erősen vitatott az ír közgazdászok között, hogy a nagy európai piachoz való alkalmazkodásnak mekkorák a társadalmi költségei, különösen a foglalkoztatottságra gyakorolt hatása. Vizsgálták,¹³ hogy vajon az ágazaton belüli vagy az ágazatok közötti kereskedelem esetében nagyobb-e az alkalmazkodás társadalmi költsége, a foglalkoztatásra gyakorolt hatása. A 8. táblázat adataiból látható, hogy a nyolcvanas évtizedben az ipari foglalkoztatottság csökkenése elsősorban a termelékenység emelkedéséből származott, amit a keresletnövekedés nem tudott teljesen ellensúlyozni. A kereskedelem igen pozitívan járult hozzá a foglalkoztatottság alakulásához, a kibocsátás növekedésének egyharmada a kereskedelemnek volt köszönhető. Az is kiolvasható a 8. táblázat második oszlopából, hogy a nyolcvanas évek első felében a belső kereslet visszaesésének negatív hatását a kereskedelem, mégpedig éppen a jelentős exporttöbblet ellensúlyozta. A harmadik oszlop szerint az évtized második felében a külkereskedelem hatása stabilizálódott, és már nem járult hozzá új munkahelyek teremtéséhez, ezzel szemben a belső kereslet jelentős növekedése és a termelékenységjavulás csökkenése együttesen az iparban alkalmazottak létszámának enyhe emelkedésére vezetett. Mindebből arra következtethetünk, hogy a foglalkoztatottság alakulását a belső és a külső kereslet hatása együttesen alakítja: hiába van a kereskedelemnek igen pozitív hatása, ha azt a belső konjunktúra visszaesése lerontja. Az adatok azt mutatják, hogy Írország esetében a belső fogyasztás ingadozásának erősebb volt a hatása az ipari foglalkoztatásra, mint a kereskedelemnek.

Az egyes írországi ipari szektorok fejlődésének részletesebb vizsgálatából az derült ki, hogy azoknak az ágazatoknak nőtt a külkereskedelmi teljesítményük, amelyek már eleve exportorientáltak voltak és viszonylag magas volt a termelékenységük, ezzel szemben az átlagosnál magasabb foglalkoztatással működő ágazatok teljesítménye romlott. Az integráció hatására végbemenő ipari specializáció tehát azzal a következménnyel járt, hogy az erőforrások az alacsony termelékenységű és magas munkaintenzitású

¹² Lásd: NESC [1989].

¹³ *Brühlhart* et al. [1998] elemzése a *Wood* [1994] által alkalmazott „accounting method” alapján készült.

ágazatokból a magas termelékenyséű és alacsony munkaintenzitású ágazatokba áramlottak.

8. táblázat

**Az ipari foglalkoztatottság forrásainak változása 1980–1990 között
(1000 fő)**

A foglalkoztatottság forrásai	1980–1990	1980–1985	1985–1990
Összes változás	-31	-37	6
A termelékenység hatása	-94	-55	-39
A kibocsátás hatása	63	18	45
Belső fogyasztás	41	-4	45
Külkereskedelem	22	22	0
Import	-32	4	-36
Export	54	18	36

Forrás: Brülhart et al. [1998].

A nagy európai piachoz való fokozatos alkalmazkodás során egyaránt meg lehetett figyelni az ágazatok közötti és az ágazatokon belüli kereskedelem növekedését. A specializáció tehát arra vezetett, hogy egyes ágazatok, nem bírván az importőrökkel a versenyt, visszaszorultak, míg mások jelentősen kibővítették termelésüket, exportjukat és importjukat is, tehát a sikeres ágazatoknál az ágazaton belüli kereskedelem erőteljes bővülése volt jellemző.¹⁴ Az első csoportba tartozott például a ruha-, cipő-, sütő- és papíripar, míg a másodikba a tej-, irodagép-, gyógyszer-, rádió- és szeszipar. Ez másfelől azt is jelenti, hogy azok az iparágak, ahol magas az ágazaton belüli kereskedelem, szinte minden mutató tekintetében eredményesebbek, mint ahol alacsony: náluk jobban nő a foglalkoztatottság, a termelés és az export, mint a többieknél.

A külföldi, illetve belföldi tulajdonban lévő vállalatokra vonatkozó IIT- és MIIT-vizsgálatok arra az eredményre vezettek, hogy a külföldi vállalatok esetében az ágazaton belüli kereskedelem erősebb ugyan, de az utóbbi időben a belföldi vállalatoknál is erős növekedés figyelhető meg e téren. A multinacionális vállalatoknál igen magas a vállalaton belüli alkatrész- és részegységforgalom. A belföldi vállalatoknál viszont a megerősödésüket, specializálódásukat és versenyképesebbé válásukat mutatja, hogy az IIT-mutatóik emelkedtek.

Néhány következtetés

Áttekintettük Írország európai integrációjának és különösen az egységes európai piac kialakulásának a külkereskedelemre gyakorolt hatását. Megállapíthatjuk, hogy a kelet-közép-európai országok csatlakozása szempontjából igen hasznos és célszerű a szegényebb és kevésbé fejlett, úgynevezett perifériás EU-tagországok tapasztalatait megvizsgálni, a strukturális hasonlóságok miatt azokból több hasznos következtetés lehet levonni, mintha csak a gazdag EU-centrumországokhoz hasonlítanánk magunkat. A Spanyolországra, Portugáliára és a Görögországra vonatkozó említett vizsgálataink következtetéseit nem kívánjuk megismételni, ezért az alábbiakban csak azokkal a tanul-

¹⁴ Lásd: Brülhart és McAleese [1994].

ságokkal foglalkozunk, amelyeket Írország európai integrációjának külkereskedelmi tapasztalataiból vonhatunk le.

Az európai integrációhoz való csatlakozás rendkívül meggyorsította Írország gazdasági növekedését, és pénzügyileg stabil helyzetet teremtett. Az elért sikerek azonban viszonylag új keletűek, főként a kilencvenes évek eredményei. A korábbi hibás gazdaságpolitika a kibővült piaci lehetőségek ellenére majdnem csődbe vitte az országot. Tanulságos, hogy az európai integrációhoz való csatlakozás önmagában nem oldja meg a problémákat: gazdaságpolitikai fordulatra, mindenekelőtt pénzügyi stabilizációra volt szükség ahhoz, hogy a gyors növekedés beinduljon. Az Európai Unióhoz való csatlakozás, az egységessé váló európai piac, különösen az egységes pénz bevezetése korlátozza ugyan az egyes országok gazdaságpolitikai szuverenitását, de nem csökkenti a kormányok gazdaságpolitikai felelősségét.

– Írország a csatlakozást követően sokkal nyitottabbá vált: jelentősen nőtt a külkereskedelem és a nemzetközi tőkeáramlások szerepe, ami igen pozitívan hatott a növekedés ütemére. Írország esete is bizonyítja, hogy a nyitottság igen pozitívan hat egy kis belső piaccal rendelkező ország fejlődésére. Fontos tanulság, hogy a nyitott gazdaságok gyorsabban növekednek, mint a protekcionista politikát folytatók, de ezen túl, a viszonylag szegény nyitott országok gyorsabban növekednek, mint a gazdagabb nyitott országok. A megvizsgált négy ország közül Írország az egyik legnyitottabb és GDP-jéhez mérten neki a legnagyobb az EU-országokkal folytatott kereskedelme, ami szoros összefüggésben van a gazdasági növekedés és a jövedelememelkedés terén elért sikereivel.

– Írország számára az európai integrációban való részvétel nemcsak sikerekkel, hanem súlyos nehézségekkel is járt, jelentős áldozatokat is kellett vállalnia. Az a várakozás, hogy a kereskedelem liberalizációját követően a belföldi vállalatok versenyképessége megnő, és exportra kezdenek termelni, nem teljesült. Az exportsikereket legnagyobb részben a külföldi befektetők vállalatai érték el. A kereskedelem liberalizálásához való alkalmazkodás során egész iparágak tűntek el, és sokan veszítették el a munkájukat.

– Írország kereskedelme az utóbbi három évtizedben rendkívül dinamikusan fejlődött: a kivitel és bevétel együttes értéke a GDP 60 százalékáról annak 105 százalékára nőtt, és ezzel az EU-országok között a legmagasabb szintet érte el. 1988–1995 között Írország kivitele 234 százalékkal, bevétele pedig 209 százalékkal emelkedett, vagyis számottevően gyorsabban, mint a világkereskedelem vagy az Európai Unió kereskedelme. Ez nyilvánvalóan összefüggött az Unióhoz való csatlakozását követő kereskedelem-növelő hatással. Bár Írország lakossága kevesebb mint a fele Magyarországnak, kivitele majdnem háromszor akkora, a magyar kereskedelmi mérleg 2-3 milliárd dolláros deficitjével szemben, ők ma már rendszeresen 15–20 milliárd közötti exporttöbbletet érnek el.

– Írország kereskedelmének dinamizmusa túlszárnyalta Spanyolországét és Portugáliáét, holott azok kereskedelme is jóval az EU átlagánál gyorsabban fejlődött. A külkereskedelemben elért kiugró sikereihez hozzátartozik, hogy a kereskedelmi mérlege az egész időszakban nemcsak pozitív volt, hanem a kiviteli többlete a többszörösére nőtt. Írország ebben a tekintetben is sokkal sikeresebb volt a dél-európai EU-országoknál, melyek kereskedelmi mérlege végig jelentős importtöbbletet mutatott.

– Írországnak a fejlettebb európai országokkal történő integrációja a legsikeresebb volt az EU-hoz csatlakozó kevésbé fejlett országok közül. Nem csak az nem következett be – amit az „euró pesszimizisták” és a protekcionizmus fenntartásának hívei jósoltak –, hogy az importcikkek elárasztják az országot, amivel a belföldi termelés versenyképtelensége miatt nem tud lépést tartani, az export visszaesik és az ország katasztrofálisan eladósodik. Hanem ennek éppen ellenkezője történt: a kereskedelmi forgalom mindkét oldalának gyors növekedésén belül a kivitel emelkedése jóval meghaladta az importét.

– Annak, hogy az ír exportcikkek versenyképessége jelentősen javult, az volt a következménye, hogy a külkereskedelmük nem fordult „túlzott” mértékben az EU-piacok felé, amit például a dél-európai országokban meg lehetett figyelni. Spanyolországgal és Portugáliával ellentétben, az unió országaiba irányuló ír exportrészesedés a nyolcvanas évek közepe óta nem nőtt, hanem – főként az iparcikkek területén – csökkent. Kivétel például a gyorsan bővülő ázsiai piacokon még gyorsabban tudta bővíteni, mint Európában. Ennek következtében Írország nem csak meg tudta őrizni, hanem jelentősen növelni is tudta a világ többi részén beszerzési piacait is.

– Az ír export legnagyobb volumenű és leggyorsabban bővülő cikkcsoportjaivá az iroda- és adatfeldolgozó gépek (főként a személyi számítógépek és perifériák), a villamos gépek és a vegyi cikkek (főként a gyógyszerek) váltak. Ez természetesen a (nagy-részt amerikai) multinacionális cégek betelepülésének volt köszönhető. Ezekkel szemben a könnyűipari termékek kivitele nem volt jelentős. Erősen – hét év alatt 3,6 milliárd dollárral – bővült Írország hús- és tejtermékkivitele, bár az agrárexport növekedése jóval az átlag alatt maradt. Figyelemre méltó ugyanakkor, hogy az ír kereskedelmi mérleg 1995. évi 11,4 milliárd dolláros többletéből több mint 6 milliárdot a mezőgazdasági cikkek tettek ki.

– Igen tanulságos, hogy a közgazdasági elmélet feltételezéseivel ellentétben, a nemzetközi munkamegosztásban való rohamosan bővülő részvételük nem a korábbi komparatív előnyeiknek megfelelően alakult. A külföldi befektetések, a termelés és a kivitel leginkább azokban az ágazatokban bővült, ahol korábban komparatív hátrányokat állapítottak meg. Írország kedvező adottságait kihasználva a nagy multinacionális cégek befektetéseiket főként a növekvő hozadékkal rendelkező tevékenységekbe irányították, és versenyelőnyeiket kiaknázva nem követték, hanem megteremtették ezeken a területeken Írország komparatív előnyeit.

– A rendkívül intenzív exportorientáltság következtében az ír gazdaság erősen függő helyzetbe került: a további növekedés, különösen a nagyvállalatok termelése és kivitele főként két tényezőtől függ: a világkereslet alakulásától és az írországi termelés költségeinek versenyképességétől. Ez egyrészt azt jelenti, hogy – más kis, nyitott országokhoz hasonlóan – erősen konjunktúraérzékennyé vált a gazdaságuk, másrészt a gazdaságpolitikusoknak éppen úgy, mint a különböző érdekképviseléseknek állandóan szem előtt kell tartaniuk, hogy adópolitikájuk, reformjaik vagy követeléseik ne veszélyeztessék az ír termelés költségeinek versenyképességét.

– A dél-európai országokban megfigyelt tendenciákhoz hasonlóan az ír kereskedelemben is jelentősen bővült az ágazatokon belüli csere, az összes forgalom 38 százaléka, az iparcikkekének pedig 44 százaléka ugyanazon iparág párhuzamos exportjából és importjából származott már 1990-ben, azóta ez a hányad még emelkedett. Az európai integráció is, a globalizálódás is és a nemzetközi nagyvállalatok írországi betelepülése is az ágazaton belüli kereskedelmet serkentette. A sikeres ágazatoknál az ágazaton belüli kereskedelem bővülése különösen erős volt. Másfelől azok az iparágak, ahol magas az ágazaton belüli kereskedelem, szinte minden mutató tekintetében eredményesebbek, mint ahol alacsony: jobban nő a foglalkoztatottság, a termelés és az export, mint a többieknél. Szűkös belső piacuk és a hagyományos ipari tevékenységek hanyatlása miatt azonban az ágazatok közötti kereskedelem bővülése is erős volt.

– A kereskedelem igen pozitívan járult hozzá a foglalkoztatottság alakulásához, mivel a termelés növekedésének nagy része a kivitelnek volt köszönhető. Ez azonban a gazdasági szerkezet jelentős átalakulásával párosult: az erőforrások az alacsony termelékenységű és magas munkaintenzitású ágazatokból, a magas termelékenységű és alacsony munkaintenzitású ágazatokba áramlottak.

Felhasznált irodalom

- Balassa, B. [1963]: European Integration: Problems and Issues. *American Economic Review*, vol. 53, 175–184. o.
- Barry, F. – Hannan, A. [1996]: On Comparative and Absolute Advantage: FDI and the sectoral and spatial effects of market integration. *Working Paper*, University College Dublin.
- Barry, F. – Bradley, J. [1997]: FDI and Trade: the Irish Host-Country Experience. *Economic Journal*, 1798–1811. o.
- Barry, F. – Bradley, J. – Duggan, D. [1997]: Economic Structure and Structural Change in the EU Periphery. In: Fynes, B. – Ennis, S.: *Competing from the Periphery*. Oaktree Press, Dublin.
- Barry, F. [1998]: The European Dimension to EU-Periphery Growth: Ireland and Portugal compared. Kézirat.
- Barry, F. (szerk.) [1999]: *Understanding Ireland's Economic Growth*. Macmillan Press, London.
- Bartolini, L. [1993]: Devaluation and Competitiveness in a Small Open Economy: Ireland 1987–1993. IMF Working Paper, No. 82. Washington.
- Brühlhart, M. – Trifonetti, F. [1998]: Industrial Specialisation and Public Procurement: Theory and Evidence. Kézirat.
- Brühlhart, M. – McAleese, D. [1994]: Marginal Intra-Industry Trade: Measurement and Relevance for the Pattern of Industrial Adjustment. *Weltwirtschaftliches Archiv*, vol. 130, 600–613. o.
- Brühlhart, M. – McAleese, D. – O'Donnell, M. [1998]: Ireland. In: Brühlhart, M. – Hine, R. (szerk): *Intra-Industry Trade and Adjustment: The European Experience*. Macmillan, London.
- Coe, J. – Helpman, E. [1995]: International R&D Spillovers. *European Economic Review*, 859–887. o.
- Éltető A. [1998]: Az iparágon belüli kereskedelem alakulása az Európai Unióban. *Külgazdaság*, 5. sz.
- Fontoura, M. R. [1998]: Padrao das Exportacoes Portuguesas: Evolucao e Perspectivas. In: *A globalizacao e a Economia Portuguesa*. Conselho Economico e Social, Lisboa.
- Greenaway, D. – Milner, C. [1983]: On the Measurement of Intra-Industry Trade. *Economic Journal*, vol. 93., 900–908. o.
- Grubel, H. G. – Lloyd, P [1975]: *Intra-Industry Trade*. Macmillan, London.
- Halpern L. – Körösi G. – Richter S. [1985]: Az ágazaton belüli külkereskedelem (Intra-Industry Trade). 4. sz., 41–55. o. 5. sz., 18–33. o.
- Hamar, J. [1999]: Az Európai Unióhoz való csatlakozás hatása Spanyolország külkereskedelmére. *Külgazdaság*, 12. sz., 52–75. o.
- Henrekson, J. – Torstensson, [1997]: Growth Effects of European Integration. *European Economic Review*, 1537–1557. o.
- IMF [1993]: Trade as an Engine of Growth. *World Economic Outlook*.
- Kenny, G. – McGettigan [1998]: Exchange Rates and Import Prices for a Small Open Economy: the Case of Ireland. *Applied Economics*, No. 30. 1147–1155. o.
- Kovács Z. Á. [1999]: Írország, a „kelta tigris” gazdasági sikerei az 1990-es években. *Külgazdaság*, 5. sz., 42–66 o.
- Lane, P. [1998]: International Diversification and the Irish Economy. *Trinity Economic Papers*, Dublin.
- McAleese, D. – Martin, J. [1972]: Ireland's Manufactured Exports to the EEC and the Common External Tariff. *Economic and Social Review*.
- McAleese, D. [1975]: Ireland in the Enlarged EEC: Economic Consequences and Prospects. In: Vaizey [1975].
- McAleese, D. [1998]: Twenty Five Years 'A Growing': Ireland's Economy and EU Membership. Kézirat.
- NESC [1989]: Ireland in the European Community: Performance, Prospects and Strategy. National Economic and Social Council, Dublin.
- Nagy, A. [1995]: CMEA Integration and Trade Structure. In: *Panic, M. – Vacic, A. M.* (szerk): *Economic Integration in Europe and North America*, Economic Studies, No. 5. United Nations Economic Commission for Europe, New York.
- Nagy A. [1999a]: A dél-európai országok európai integrációja és annak tanulságai. I. és II. rész. *Közgazdasági Szemle*, 2. és 3. sz., 176–193. és 266–277. o.
- Nagy A. [1999b]: Az Európai Unióhoz való csatlakozás hatása Portugália külkereskedelmére. *Külgazdaság*, 7–8. sz., 37–68. o.
- Nagy A. [1999c]: Írország Európai Unió csatlakozásának tanulságai. *Közgazdasági Szemle*, 1999. 12. sz., 1092–1115. o.
- O'Malley, E. [1992]: Industrial structure and economies of scale in the context of 1992. *Policy Research Series Papers, No. 13*, The Economic and Social Research Institute, Dublin.

- Pratten, C. [1988]: A survey of economies of scale. *Economic Paper, No. 67*. Commission of the European Communities, Brussels.
- Ruane, F. – Görg, H. [1997]: The Impact of Foreign Direct Investment on Sectoral Adjustment in the Irish Economy. *National Institute Economic Review*, April.
- Somogyi D. [1999]: Az Európai Unióhoz való csatlakozás hatása Görögország külkereskedelmére. *Külgazdaság*, 11. sz., 48–69. o.
- Vaizey, J. [1975]: *Economic Sovereignty and Regional Policy*. Dublin, Gill and Macmillan.
- Wood, A. [1994]: *North-South Trade, Employment and Inequality*. Clarendon Press, Oxford.